

KRAJOBRAZ A TURYSTYKA

Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego Nr 14

Komisja Krajobrazu Kulturowego PTG, Sosnowiec, 2010

Anna KACZMARSKA, Arkadiusz PRZYBYŁKA

Akademia Ekonomiczna im. Karola Adamieckiego

Katowice, Polska

e-mail: anna.kaczmarska@ae.katowice.pl; arekp@ae.katowice.pl

WYKORZYSTANIE POTENCJAŁU PRZEMYSŁOWEGO I POPRZEMYSŁOWEGO NA POTRZEBY TURYSTYKI. PRZYKŁAD SZLAKU ZABYTKÓW TECHNIKI WOJEWÓDZTWA ŚLĄSKIEGO

*REALISING THE POTENTIAL OF INDUSTRIAL AND POST INDUSTRIAL
FOR TOURISM. EXAMPLE OF THE INDUSTRIAL MONUMENTS ROUTE
OF THE SILESIAN VOIVODESHIP*

Słowa kluczowe: turystyka, przemysł, górnictwo, krajobraz przemysłowy, zabytki techniki.

Key words: *tourism, industry, mining, industrial landscape, monuments of the technique.*

Streszczenie Relikty dawnego przemysłu stanowią bogate źródło wiedzy i powinny być szeroko wykorzystane do celów naukowych oraz dydaktycznych. Na obszarze Górnego Śląska istnieją liczne obiekty poprzemysłowe, będące dziedzictwem tego regionu. Pozostałości po działalności przemysłowej, która rozwijała się tu od czasów średniowiecza (górnictwo kruszcowe) powinny być adaptowane do celów turystycznych i udostępniane szerokiemu kręgowi odbiorców. Znaczna część obiektów, które zostały przedstawione w artykule została już odpowiednio zagospodarowana jednakże jeszcze pozostaje wiele takich, które winny być zaadaptowane do potrzeb turystyki poprzemysłowej.

Abstract *The relics of the forms of industry who does not exist nowadays provide us with rich sources of knowledge and should be widely used for scientific and didactic purposes. Within the territory of the Upper Silesia a lot of postindustrial buildings exist which stand for a heritage of this region. Remains of industrial activities, which have been developed have since the Middle Ages (crumble mining) should be adapted for tourist purposes and ought to be rendered accessible to wider circle of receivers. A considerable part of these locations, which have been presented in the article, has already been renovated and enlivened, but at the same time there are still many objects which should be adapted for postindustrial tourism.*

WPROWADZENIE

Turystyka przemysłowa zwana również industrialną jest stosunkowo młodą dziedziną, dopiero rozwijającą się w Polsce. Jest to forma rekreacji, edukacji i aktywnego wypoczynku, organizowanego na terenach obecnej lub przeszłej działalności gospodarczej, oparta na zasobach budowlanych i całych liniach technologicznych, związanych z produkcją dóbr materialnych. Doprowadzenie jednak obiektu dziedzictwa kulturowego do możliwości jego zaadaptowania dla potrzeb turystyki jest wypadkową dialogu i współpracy pomiędzy ośrodkami instytucjonalnymi i naukowymi. Sprowadza się to do działań ukierunkowanych na wsparcie: naukowe, techniczne, organizacyjne i prawne (Kudelko, Juzyk, Szczerbaniak, 2009).

Głównym celem turystyki industrialnej jest możliwość zaprezentowania dziedzictwa kulturowego lub dokonań współczesnej techniki z promocją produktów. Z taką formą turystyki ma się do czynienia wtedy, kiedy podstawowe usługi turystyczne są świadczone na bazie obiektów przemysłowych, a podstawową atrakcją w rozumieniu produktu turystycznego jest aktywność usługowa w takim obiekcie (Osiecki, 2005). Turystyka obiektów przemysłowych może być podzielona na różne tematyczne subdyscypliny takie, jak: turystyka górnicza, kolejowa, lotnicza itp., gdzie obiekty i infrastruktura służąca, w tym przypadku jako środek transportu, staje się celem samym w sobie.

Obiekty przemysłowe cieszą się od wielu lat zainteresowaniem turystów w licznych krajach świata, Europy i Polski. Stwierdzono jednoznacznie, że w krajobrazie obszarów industrialnych, postindustrialnych oraz silnie zurbanizowanych, posiadających liczne zasoby o charakterze antropogenicznym można znaleźć elementy produktu turystycznego. Tym bardziej, że rośnie zapotrzebowanie na tego typu ofertę turystów zarówno przyjezdnych, jak i mieszkańców tych terenów, chcących poznać kulturę przemysłową okresu swoich przodków. W Polsce, na terenie województwa śląskiego nabierają znaczenia obiekty poprzemysłowe, gdyż reprezentują szereg dziedzin gospodarki. Ich największa koncentracja występuje na terenie konurbacji górnośląskiej. Zwykle są one zlokalizowane w miastach lub w ich pobliżu, co zwiększa ich dostępność. Większość tych obiektów wymaga jednak odpowiedniej adaptacji dla celów turystyki. W Polsce, miano takich obiektów, wpisanych do rejestru zabytków jest 70 zabytków techniki, zaś liczbę tych, które nie są w nim ujęte, szacuje się na 186 (http://www.silesia-region.pl/stratur/srt_4_2.htm).

Obecnie obserwuje się zjawisko degradacji miast oraz istniejących w nich obiektów poprzemysłowych. Jest to wynikiem dekapitalizacji spowodowanej zaniechaniem remontów. Obok odpowiedniej adaptacji do celów turystyki, a co za tym idzie – właściwego zagospodarowania i stworzenia pełnego kompleksu umożliwiającego odpowiednią recepcję turystów, ogromną rolę odgrywa proces rewitalizacji. Proces ten odnosi się do kompleksowych czynności dotyczących odnowy obszaru zurbanizowanego, którego przestrzeń, funkcje i substancja uległy strukturalnej degradacji. Często uniemożliwia on lub znacznie utrudnia prawidłowy rozwój ekonomiczny i społeczny tego obszaru, jak i zrównoważony rozwój całego miasta.

Zasadniczym celem rewitalizacji miasta jest ożywienie gospodarcze i społeczne, w dużej mierze poprzez zwiększenie jego potencjału turystycznego i kulturalnego, w tym nadanie terenom i obiektom zdegradowanym funkcji społeczno – gospodarczych (Kołodziej, 2005).

Dynamiczny rozwój turystyki industrialnej rozpoczął się wraz z likwidacją znikających branż lub rozwoju technologii powodując, że niektóre rozwiązania techniczne były zastępowane nowocześniejszymi, bardziej zaawansowanymi technologicznie. Liczne organizacje, stowarzyszenia czy osoby prywatne zaczęły interesować się odchodzącymi w przeszłość obiektami przemysłowymi, aby zamienić je w zabytki kultury technicznej. Znaczna część najcenniejszego dziedzictwa zamieniła się w muzea, pomniki, eksponaty, resztę obiektów użytkowych wykorzystano do celów komercyjnych, jako sklepy, restauracje, kluby czy punkty informacji.

W opracowaniu przybliżone zostanie funkcjonowanie turystyki poprzemysłowej w Górnośląskim Okręgu Przemysłowym w oparciu o wybrane obiekty Szlaku Zabytków Techniki województwa śląskiego. Celem opracowania jest wykazanie, że obiekty dawnej świetności przemysłowej mogą stać się atrakcjami turystycznymi krajobrazu przemysłowego i dzięki temu generować znaczne dochody dla ludności lokalnej.

TRENDY TURYSTYKI PRZEMYSŁOWEJ

Nie jest możliwe wyodrębnienie turystyki poprzemysłowej jako osobnej dziedziny. Zwiedzanie obiektów przemysłowych zalicza się do turystyki miejskiej i kulturowej. Powolne wyodrębnianie się turystyki w obiektach przemysłowych jest silnie związane z przemianami polityczno- społecznymi i ekonomicznymi na świecie, które dokonały się w XX w. Okresy wcześniejsze pozostawiły po sobie obiekty poprzemysłowe, które są wycofywane z użycia. Stąd coraz większego znaczenia nabiera zachowanie zabytkowych zakładów przemysłowych oraz ratowanie cennych maszyn i urządzeń.

W rozwoju turystyki poprzemysłowej można wyróżnić kilka trendów. Tabela 1 prezentuje wybrane trendy oraz przykłady obiektów poprzemysłowych na świecie i w Polsce.

Jak przedstawiono w tabeli 1 istnieje wiele sposobów zagospodarowania i wykorzystania dziedzictwa poprzemysłowego. Może to być przystosowanie ich do zwiedzania przez turystów, zamiana zniszczonych obiektów na ekskluzywne dzielnice artystyczne, ale również może nastąpić całkowite ich wyburzenie.

Liczne kraje mają zakłady produkcyjne, które wpisane zostały do rejestru nieruchomości zabytków techniki, budownictwa przemysłowego i objęte są prawną ochroną konserwatorską. Są to liczne obiekty związane z różnymi gałęziami przemysłu, komunikacją, hydrotechniką, energetyką oraz przemysłem wiejskim. Odrębną kategorię stanowią zabytki ruchome, czyli maszyny i urządzenia, które nadal spełniają swe pierwotne funkcje i występują w czynnych zakładach. Żadna grupa zabytków nie jest w stanie obronić się sama, a zabytki techniki są w szczególności trudnej

sytuacji. Konieczne jest zatem zwiększenie nacisku na prawną ochronę konserwatorską oraz przygotowanie instrumentów prawnych pozwalających zabezpieczyć cenne obiekty wchodzące w skład likwidowanych zakładów.

Tab. 1. Trendy turystyki przemysłowej oraz wybrane przykłady obiektów poprzemysłowych w Polsce i Świecie

Tab. 1. Industrial tourism trends and selected examples of brown field sites in Poland and the World

Trend <i>Trends</i>	Sposób prezentacji <i>The presentation</i>	Przykład <i>Example</i>
<ul style="list-style-type: none"> • Tworzenie muzeów i skansenów przemysłowych 	<ul style="list-style-type: none"> - wystawienniczy, -okazjonalnego uruchamiania, -użytkowania tak jak w przeszłości 	<ul style="list-style-type: none"> - Kopalnia Soli w Wieliczce, - Kopalnia Soli w Bochni
<ul style="list-style-type: none"> • Wyburzanie lub zamiana wielkich hut, elektrowni etc. w eleganckie dzielnice artystyczne. 	<ul style="list-style-type: none"> - Budowanie eleganckich dzielnic, centrów handlowych, muzeów etc. 	<ul style="list-style-type: none"> - Muzeum sztuki współczesnej Tate Modern w Londynie, - Dzielnica Dockland, - Zagłębie Ruhry w Niemczech - Nabrzeża nieczynnego portu rzecznoego Holeszowice w Pradze
<ul style="list-style-type: none"> • Tworzenie multidyscyplinarnych centrów wypoczynku i rozrywki 	<ul style="list-style-type: none"> - Zagospodarowywanie obszarów po-górnich i poprzemysłowych 	<ul style="list-style-type: none"> - Projekt YES - Yorkshire Entertainment Sensation – sale koncertowe, teatry, kina, restauracje, bary etc., - Centrum handlu i rozrywki Manufaktura w Łodzi wpisane w postindustrialną zabudowę
<ul style="list-style-type: none"> • Zwiedzanie istniejących obiektów w ich obecnym stanie oraz wykorzystanie do aktywnych form spędzania czasu 	<ul style="list-style-type: none"> - Zwiedzanie funkcjonuje jako spontaniczne wizyty indywidualnych turystów lub grup miłośników i entuzjastów „industrialu”. 	<ul style="list-style-type: none"> - Skansen Górniczy Królowa Luiza w Zabrze, - osiedla patronackie (w Zabrze -Biskupicach, Zabrze-Rokitnicy, Giszowiec i Nikiszowiec w Katowicach)

Źródło: Polska Agencja Rozwoju Turystyki S.A. „Koncepcja uruchomienia i rozwoju Zabytkowej Kopalni Guido w Zabrze – Biznesplan”, Polska Agencja Rozwoju Turystyki S.A, Warszawa 2005, s. 16-17.

Source: Polish Tourism Development Agency, "The concept of establishment and development of the Historic Mine Guido in Zabrze - Business Plan", Polish Tourism Development Agency, Warsaw 2005, p. 16-17.

Jak można zauważyć upadek przemysłu stał się początkiem turystyki industrialnej i dzięki wyobraźni ludzi, obiekty poprzemysłowe są atrakcjami turystycznymi. Trzeba jednak zaznaczyć, że rewitalizacja terenów poprzemysłowych połączona jest z ogromnymi nakładami inwestycyjnymi.

Rewitalizacja terenów poprzemysłowych staje się niezwykłą sposobnością na przywrócenie do życia dzielnic przemysłowych wielu miast, ale również jest szansą

na pobudzenie gospodarcze terenu i aktywizację zawodową ludności. Może dodatkowo być nadzieją na przywrócenie minionej świetności regionu, pozwala bowiem na ponowne wykorzystanie obszarów, które zaprzestały pełnić rolę gospodarczą.

TURYSTYKA PRZEMYSŁOWA NA PRZYKŁADZIE SZLAKU ZABYTKÓW TECHNIKI

Obserwowany obecnie w Polsce proces dezindustrializacji rozpoczął się w krajach Europy Zachodniej już w latach 60. XX w. W Europie są realizowane wspólne projekty w tym zakresie. Jednym z nich jest MINTOUR – Europejska Inicjatywa Ochrony Dziedzictwa Górniczego. Projekt ma za zadanie utworzenie europejskiej sieci ukierunkowanej na ochronę górniczego dziedzictwa kulturowego, zlokalizowanego na historycznych obszarach górniczych (Kudełko, Juzyk, Szczerbaniak, 2009). Innym, wartym naśladowania jest ERIH – Europejski Szlak Dziedzictwa Przemysłowego - projekt zrealizowany między 11 europejskimi partnerami. Pierwowzorem było Zagłębie Ruhry w Niemczech, a obecnie funkcjonują 72 punkty kotwiczne w Europie, czyli obiekty dziedzictwa przemysłowego o szczególnym znaczeniu historycznym i potencjale turystycznym. Wśród tych obiektów znalazły się również polskie obiekty tematyczne związane z browarnictwem w Tychach i Żywcu oraz górnictwem w Zabrze. Doświadczenia państw zachodnich w tej dziedzinie służą za przykład polskim instytucjom i organizacjom podejmującym trud ochrony dziedzictwa przemysłowego poprzez tworzenie w dawnych zakładach muzeów techniki lub ich adaptację do celów innych niż pierwotne.

Górny Śląsk to największy w Polsce oraz jeden z największych w Europie obszarów działania górnictwa węgla kamiennego, górnictwa rud cynku i ołowiu, przemysłu hutniczego; centrum przemysłu maszynowego i chemicznego oraz jeden z najważniejszych w kraju producentów energii. Niestety intensywna, bez mała rabunkowa eksploatacja zasobów naturalnych regionu oraz skumulowana industrializacja spowodowały poważną degradację przyrody na tym terenie. Dziedzictwo kultury przemysłowej, przy adekwatnej ochronie i adaptacji dla potrzeb turystów ma sporą szansę stać się wizytówką regionu zarówno w Polsce jak i na świecie. Rewitalizacja obiektów przemysłowych może podnieść atrakcyjność turystyczną tego regionu, tym samym stać się źródłem zysków społeczności lokalnych (Nitkiewicz- Jankowska, 2006).

Atrakcyjny wizerunek regionu w dobie konkurencji regionalnej ma ogromne znaczenie, tymczasem Górny Śląsk nadal postrzegany bywa, szczególnie przez turystów, jako XIX- wieczna przestrzeń przemysłowa, teren pierwotnej industrializacji i zdegradowanego środowiska. Liczne źródła podają Górny Śląsk jako klasyczny przykład krajobrazu mocno przekształconego przez człowieka. Opozycyjne wyobrażenie promowane jest przez środowiska regionalne i lokalne, które kontestują tradycyjny wizerunek, podkreślając inne przymioty tego obszaru, przede wszystkim walory inwestycyjne, atrakcyjność turystyczną oraz działania proekologiczne (Gwoździński, 2001).

Potencjał, jaki posiada region kreuje bazę produktu turystycznego wykorzystując naturalny lub antropogeniczny krajobraz terenu. W skład produktu turystycznego wchodzi zazwyczaj pięć elementów, są to: atrakcje i środowisko, infrastruktura i usługi, dostępność, wizerunek miejsca docelowego, cena opłacana przez konsumenta.

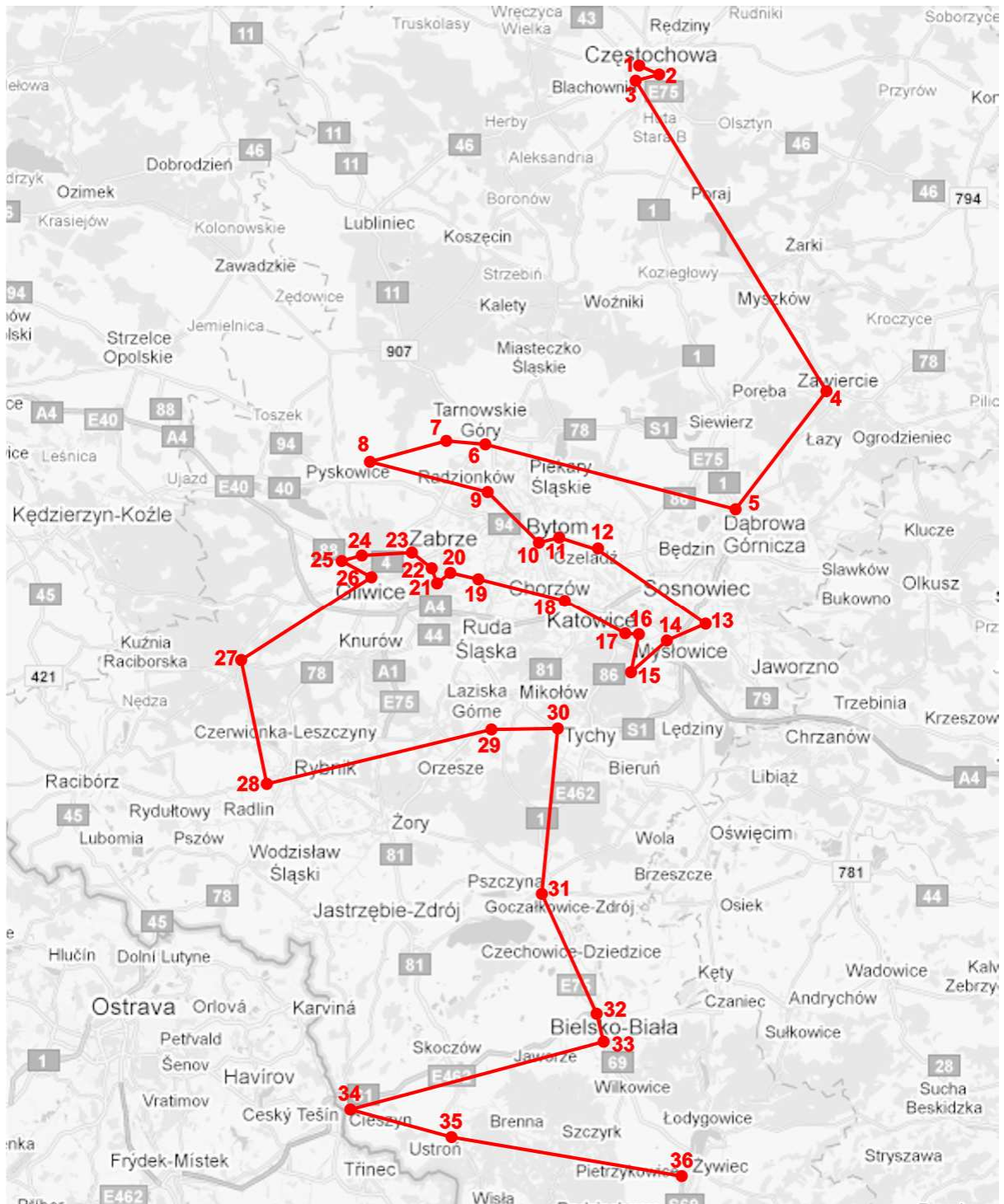
W przypadku Górnego Śląska oczywiście najważniejsze są walory turystyczne, mające postać obiektów przemysłowych zarówno tych już zaadaptowanych jak i tych, które będą udostępnione do zwiedzania turystom. Według Polskiej Organizacji Turystycznej w Polsce zarejestrowanych jest aż ok. 20 000 ruchomych i nieruchomych obiektów kultury, w tym 16 000 dóbr spuścizny przemysłowej. Dobra przemysłowe w regionie to głównie obiekty, które powstały na skutek rozwoju górnictwa. Przykładem mogą być sztolnie kopalniane, szyby, muzea górnictwa, wieże ciśnień itp. Dziedzictwo przemysłowe to nie tylko zabudowania przemysłu ciężkiego, ale również ogromna różnorodność zakładów, obiektów i urządzeń obecnych od czasu XIX – wiecznej rewolucji przemysłowej. Jednym ze sposobów ocalenia tych obiektów jest przedsięwzięcie zrealizowane na wniosek pasjonatów turystyki przez Zarząd Województwa Śląskiego i utworzenie 4 Szlaków:

- Szlak Początków Hutnictwa
- Szlak Historii Górnictwa
- Szlak Osiedli Patronackich
- Szlak Zabytków Techniki.

Ten ostatni stanowi zespół wybranych spośród 70 obiektów cennych z punktu widzenia kultury przemysłowej województwa, w tym 36 obiektów (stan na listopad 2010) o wyjątkowych walorach historycznych i architektonicznych, które w minionych wiekach były świadkami rewolucji przemysłowej. Lista obiektów jest sukcesywnie modyfikowana i uzupełniana.

Rycina 1 przedstawia Szlak Zabytków Techniki sugerując przemierzenie go w układzie południkowym, a punkty „kotwiczne” zaznaczono numerami od 1 do 36.

Na podstawie ryciny 1 stworzono listę obiektów (tabela 2), w której nazwano je i przypisano do poszczególnych kategorii. Ze względu na specyfikę regionu na obszarze województwa dominują tereny związane z krajobrazem górniczym, ale nie brakuje również obiektów: produkcyjnych, usługowych, zajmujących się produkcją i usługami łącznie, kolejowych oraz architektonicznych.

Ryc. 1. Szlak Zabytków Techniki województwa śląskiego.

Źródło: opracowanie własne oraz .maps.google.pl.

Fig. 1. Monuments of Technology Silesian.

Source: Develop your own and maps.google.pl.

Tab. 2. Obiekty Szlaku Zabytków Techniki**Tab. 2. Places of Monuments Route**

LP	Nazwa obiektu <i>Object name</i>	Miejscowość <i>Place</i>	Kategoria obiektu <i>Category object</i>
1	Muzeum Produkcji Zapalek	Częstochowa	Obiekt produkcyjny
2	Muzeum Historii Kolei	Częstochowa	Obiekt kolejowy
3	Muzeum Górnictwa Rud Żelaza	Częstochowa	Obiekt górniczy
4	Huta Szkła „Zawiercie” w Zawierciu	Zawiercie	Obiekt produkcyjny
5	Kopalnia Ćwiczebna Muzeum Miejskiego „Sztygarka”	Dąbrowa Górnicza	Obiekt górniczy
6	Sztolnia Czarnego Pstrąga	Tarnowskie Góry	Obiekt górniczy
7	Zabytkowa Kopalnia Srebra	Tarnowskie Góry	Obiekt górniczy
8	Zabytkowa Stacja Wodociągowa „Zawada”	Karchowice	Obiekt usługowy
9	Muzeum Chleba	Radzionków	Obiekt produkcyjno –usługowy
10	Górnośląskie Koleje Wąskotorowe	Bytom	Obiekt kolejowy
11	Elektrociepłownia „Szombierki” w Bytomiu	Bytom	Obiekt produkcyjno –usługowy
12	Galeria Sztuki Współczesnej "Elektrownia"	Czeladź	Obiekt produkcyjno –usługowy
13	Dworzec PKP	Sosnowiec	Obiekt kolejowy
14	Centralne Muzeum Pożarnictwa	Mysłowice	Obiekt usługowy
15	Galeria „Szyb Wilson”	Katowice	Obiekt górniczy
16	Osiedle Nikiszowiec	Katowice	Obiekty architektoniczne
17	Osiedle Giszowiec	Katowice	Obiekty architektoniczne
18	Wieża Wyciągowa Szybu „Prezydent” wraz z kompleksem „Sztygarka”	Chorzów	Obiekt górniczy
19	Kolonia Robotnicza „Ficinus”	Ruda Śląska	Obiekty architektoniczne
20	Muzeum Górnictwa Węglowego	Zabrze	Obiekt górniczy
21	Skansen Górniczy „Królowa Luiza”	Zabrze	Obiekt górniczy
22	Szyb „Maciej”	Zabrze	Obiekt górniczy
23	Zabytkowa kopalnia węgla Kamiennego „Guido”	Zabrze	Obiekt górniczy
24	Wieża Radiostacji	Gliwice	Obiekt usługowy
25	Muzeum Techniki Sanitarnej	Gliwice	Obiekt produkcyjny
26	Muzeum Odlewnictwa Artystycznego	Gliwice	Obiekt produkcyjno –usługowy
27	Zabytkowa Stacja Kolei Wąskotorowej	Rudy	Obiekt kolejowy
28	Zabytkowa Kopalnia „Ignacy”	Rybnik	Obiekt górniczy
29	Muzeum Energetyki	Łaziska Górne	Obiekt produkcyjno –usługowy
30	Tyskie Muzeum Piwowarstwa	Tychy	Obiekt produkcyjno –usługowy
31	Muzeum Prasy Śląskiej	Pszczyna	Obiekt usługowy
32	Muzeum Techniki i Włókiennictwa	Bielsko-Biała	Obiekt produkcyjno –usługowy

33	Dworzec PKP	Bielsko-Biała	Obiekt kolejowy
34	Muzeum Drukarstwa w Cieszynie	Cieszyn	Obiekt usługowy
35	Muzeum Ustrońskie im. Jana Jarockiego	Ustroń	Obiekt produkcyjno –usługowy
36	Browar i Muzeum Browaru Żywiec	Żywiec	Obiekt produkcyjno –usługowy

Źródło: opracowanie własne.

Source: own elaboration.

Autorzy projektu Szlak Zabytków Techniki kierowali się chęcią zbudowania markowego produktu turystycznego wykorzystując najciekawsze i najważniejsze pod względem historycznym i architektonicznym obiekty postindustrialne województwa. Stało się to możliwe, gdyż w regionie znajdują się liczne obiekty przemysłowe, głównie górnicze, które w czasie wielkich przemian gospodarczych, w związku z restrukturyzacją przemysłu zaczęto likwidować bądź zamykać. Jednak niektóre z nich udało się zaadaptować na podziemne trasy turystyczne, muzea, skanseny górnicze i sale wystawowe. Poniżej zostanie opisanych kilka z nich, które wydają się być reprezentatywne dla poszczególnych dziedzin życia gospodarczego województwa. Należą do nich:

OBIEKTY GÓRNICZE

Sztolnia Czarnego Pstrąga

Sztolnia Czarnego Pstrąga jest fragmentem starej sztolni „Fryderyk” zbudowanej w latach 1821-1835 w celu odprowadzenia wody z pokładów wydobywanych kopalni „Fryderyk”. W wodzie można czasem ujrzeć przepływające pstrągi, które w świetle karbidówki wydają się czarne – stąd nazwa sztolni. Charakterystyczną cechą sztolni jest wahadłowy ruch łodzi, którymi turyści przepływają na sześciuset metrowym odcinku sztolni, około 30 m pod powierzchnią ziemi, pomiędzy szybami „Ewa” i „Sylwester”. Sztolnia wraz z szybami położona jest w Tarnowskich Górach w dzielnicy Stare Tarnowice, na terenie parku „Repty” (Piernikarczyk, 1984).

Zabytkowa Kopalnia Srebra

Pomysł na otwarcie pokazowej, udostępnionej dla turystów kopalni narodził się w Tarnowskich Górach już w 1938 r. W 1954 r. powstało Stowarzyszenie Miłośników Historii i Zabytków Ziemi Tarnogórskiej, którego głównym celem było utworzenie z zabytkowej kopalni muzeum górnictwa. Dla turystów otwarto kopalnię 5.09.1976 r. Zachowane w niezmiętej postaci wyrobiska kopalni zabytkowej pochodzą z XVII i XIX w. Na głębokości około 50 m można zobaczyć, jak w dawnych czasach wydobywano rudę srebra, ołowiu i cynku. Podziemne korytarze mają 1700 m długości, a 270 metrowy ich fragment pokonuje się łodziami. Przy efektownym oświetleniu oraz gry światła i cieni prezentowane komory robią niezwykle wrażenie

(www.kopalniasrebra.pl). Na powierzchni obok kopalni warto zobaczyć Skansen Maszyn Parowych. Wśród 31 eksponatów, najliczniejszą grupę stanowią parowozy oraz maszyny napędzane parą takie jak; maszyny wyciągowe, walec drogowy z 1928 r., platforma z zbiornikiem z 1884 r.

Galeria „Szyb Wilson” w Katowicach

To z kolei świetny przykład adaptacji dawnej cechowni, łaźni i szybu kopalni „Gieshe”, później „Wieczerek”, której początki sięgają 1826 r. na galerię sztuki nowoczesnej. Galeria powstała w 1998 r. I składa się z trzech sal; mała galeria, średnia galeria, duża galeria. Głównym celem galerii jest promowanie młodych, awangardowych artystów malarzy, grafików i fotografików (www.szybwilson.org).

Muzeum Górnictwa Węglowego

Muzeum zostało utworzone w 1981 roku, a siedzibą jest zabytkowy gmach starostwa zabrzańskiego wybudowany w secesyjnym stylu w 1874 roku. Zbiory muzeum liczą około 32 tys. eksponatów. Podzielono je na trzy działy. Dział historii górnictwa i techniki górniczej gromadzi narzędzia i urządzenia górnicze, rysunki techniczne, dokumentację, lampy górnicze. W dziale przeróbki mechanicznej i przetwórstwa węgla zobaczyć można urządzenia do wzbogacania, brykietowania, koksowania i chemicznej przeróbki węgla. Tradycje górnicze, zwyczaje, kulturę oraz życie codzienne górników prezentuje dział kultury górniczej. Znajdują się tam cenne druki oraz pisma geologiczne m.in. z 1558 roku oraz Jana Matchieusa „Kazania górnicze” z 1578 roku (Muzea województwa śląskiego, 2000).

Skansen górniczy „Królowa Luiza”

Początki kopalni „Królowa Luiza” sięgają 1791 r., jest to jedna z najstarszych kopalń na Śląsku. W 1973 r. zakończono wydobywanie, a w 1993 r. wraz z wyposażeniem wpisano ją do rejestru zabytków techniki województwa katowickiego. Wtedy również Muzeum Górnictwa Węglowego w Zabrzu utworzyło w kopalni Skansen Górniczy „Królowa Luiza”. Można w nim zobaczyć XIX wieczne i współczesne górnictwo. Trasa podziemnych wyrobisk liczy 1560 m. Są tu pokazy pracy urządzeń wydobywczych, kombajnu i strugu, maszyn transportujących urobek oraz przejazd kolejką podziemną, którą kiedyś górnicy dojeżdżali do swojego miejsca pracy. Najcenniejszym zabytkiem w skansenie jest unikatowa, niemiecka maszyna parowa o mocy 2000 KM z 1915 r., która jeszcze niedawno obsługiwała szyb o głębokości 503 m. W skansenie urządzone są pokazy pracy maszyny wyciągowej. Wierzchołek wieży wyciągowej o wysokości 30 m adaptowano na punkt widokowy Zabrze (*Architektura przemysłowa i zabytki techniki na Śląsku w dobie restrukturyzacji*, 2000).

Szyb „Maciej”

Pochodzi z początków XX w. Był to szyb kopalni „Concordia-Abwehr” należącej do koncernu Ballestrema. Atrakcją szybu jest budynek maszynowni z działającą dwu-bębnową maszyną wyciągową Siemens-Schuchtestwele. Obecnie szyb od 1994

r. pełni funkcję studni głębinowej z ujęciem wody pitnej. Obiekty zabytkowe szybu to: szyb „Maciej” z głębinowym ujęciem wody pitnej, budynek nadszybia oraz wieża wyciągowa, budynek maszyny wyciągowej, maszyna wyciągowa elektryczna dwubębnowa, budynek rozdzielni.

Zabytkowa kopalnia „Ignacy”

Kopalnia „Ignacy” usytuowana jest na ziemi rybnickiej. Wybudowano ją w 1792 r. Kopalnia otrzymała nazwę „Ignacy” w 1936 r. na cześć ostatniego prezydenta II RP Ignacego Mościckiego (Ochrona środowiska w planach zagospodarowania przestrzennego miast i gmin w subregionie zachodnim województwa śląskiego, 2008). Od 2006 r. kopalnia ulega stopniowej likwidacji, ale w 1999 roku powstało Stowarzyszenie Zabytkowej Kopalni „Ignacy”, dzięki któremu zaistniała jako obiekt zabytkowy. Znajdują się w niej świetnie zachowane i dalej sprawne parowe maszyny wyciągowe z początku XX w. Ciekawa jest również wyremontowana za unijne pieniądze wieża ciśnień, która została przekształcona na punkt widokowy (Ochrona środowiska..., 2009).

Zabytkowa kopalnia węgla kamiennego „Guido”

Kopalnię założono w 1855 r. przez księcia Guido von Donnersmarcka. Prace wydobywcze prowadzono tam do 1904 r. W miejscu kopalni „Guido” powstała doświadczalna kopalnia węgla kamiennego M-300. Od 1982 r. kopalnia pełni funkcję skansenu górniczego. W skansenie udostępnione dla turystów są dwa poziomy 170 m i 320 m. Na poziomie 170 m pokazana jest stajnia konna z makietami koni i górników. Poziom 320 m to 2 km chodników i wyrobisk górniczych (Bubin, 2008). Znajdują się tam 4 ściany wydobywcze obrazujące rozwój techniki wydobywania węgla wraz z licznymi maszynami. Skansen obrazuje jak wyglądała transformacja myśli technicznej od prymitywnych przodków, pierwszych łopat, aż po czasy współczesne. W podziemiach kopalni „Guido” znajduje się także tzw. „Poziom Sztuki”, gdzie są organizowane wystawy, spektakle, koncerty i inne kulturalne imprezy.

Muzeum Górnictwa Rud Żelaza w Częstochowie

Udostępnia charakterystyczne wyrobiska dla eksploatacji rud żelaza. Można tam zobaczyć podziemne chodniki w obudowie stalowej i drewnianej, komorę pomp odwadniających oraz fragment ściany eksploatacyjnej, ładowarki urobku, maszyny i narzędzia służące w przeszłości górnikom (www.silesia-region.pl/szt/pl/32.html). Zwiedzający mogą zapoznać się z różnymi sposobami pozyskiwania rudy i drażenia chodników w ziemi. Sale wystawowe urządzone są zarówno pod powierzchnią jak i na powierzchni (Miszta, 2009).

OBIEKTY KOLEJOWE

Szybko rozwijający się na Śląsku przemysł potrzebował prężnego transportu ludzi i towarów. Dlatego bardzo dobrze rozwinęła się sieć kolejowa na tych ziemiach. Powstały dworce kolejowe. Rozbudowano szlaki kolejek wąskotorowych transportujących węgiel z kopalni do hut oraz wyroby z hut do innych zakładów przemysłowych. Obecnie zasłużone parowozy i maszyny kolejowe można oglądać w muzeach i skansenach kolejowych.

Muzeum Historii Kolei

Muzeum na dworcu kolejowym Częstochowa Stradom otwarto w 2001 r. Powstało dzięki inicjatywie i udostępnieniu pamiątek zbieranych przez maszynistów Zdzisława Urbańskiego i Janusza Millera – pasjonatów z Towarzystwa Przyjaciół Kolei Warszawsko-Wiedeńskiej. Stacja kolejowa powstała w 1846 r. i leży na trasie kolei Warszawa-Wiedeń. Zbiory muzeum obejmują m.in.: lampy kolejowe, tabliczki pochodzące z wagonów i lokomotyw, elementy wyposażenia pracowników kolei, mundury kolejarские, sprzęt torowy, sprzęt techniczny, kasy biletowe, historyczne dokumenty, plany i dokumentacje linii kolejowych, taboru oraz dworców (www.tpkkw.one.pl). Pasjonaci z Towarzystwa Przyjaciół Kolei Warszawsko-Wiedeńskiej opiekują się też dwoma zabytkowymi parowozami ustawionymi jako pomniki. W muzeum można również zobaczyć model nie istniejącego już dworca wiedeńskiego w Częstochowie (Mercik, 2007).

Górnośląska Kolej Wąskotorowa. Bytom-Miasteczko Śląskie

Jest to najstarsza na świecie czynna kolej wąskotorowa z 1853 r. Wąskotorówka woziła towary do śląskich zakładów aż do 2001 r. Obecnie wozi turystów i mieszkańców Bytomia na trasie Bytom-Tarnowskie Góry-Miasteczko Śląskie. Trasa liczy 21 km i pokonuje się ją w godzinę. Co roku w sezonie letnim kolejka przewozi około 40 tys. turystów. Jednym z najcenniejszych zabytków Kolei Wąskotorowej z Bytomia jest salonka z 1912 r.

Dworzec PKP w Sosnowcu

Główny Dworzec Kolejowy w Sosnowcu leży na trasie kolei Warszawa-Wiedeń. Wybudowany został w 1859 r. w stylu neoklasycyżnym. Wzorowany jest na Dworcu Wiedeński w Warszawie. Jest to dwukondygnacyjny budynek połączony z częścią współczesną z lat 70. XX w. Frontowa część budynku przetrwała do dzisiaj niezmienną. Ze względu na reprezentacyjny charakter i walory architektoniczne dworzec jest godną wizytówką Sosnowca (Syska, Woźniakowska, 2006).

Dworzec PKP w Rudzie Śląskiej - Chebzie

Zabytkowy budynek dworcowy zbudowany został w 1859 r., a rozbudowany w latach 1900-1902. Wzorowano go na budownictwie przemysłowym. Ma własny

taras i maszt flagowy, ceglana elewację z odsłoniętą stalową, spawaną i nitowaną konstrukcją. Elementy dekoracyjne wykonano z różnokolorowej cegły. Elewacja frontowa zdominowana jest przez duże okno rozjaśniające wnętrze budynku (www.ruda-sl.pl).

.Zabytkowa Stacja Kolei Wąskotorowej w Rudach

Stacja kolejki Gliwice-Racibórz w Rudach powstała w latach 1897-1903. Kursowała do 1991 roku, a obecnie służy jako skansen kolejki wąskotorowej. Obejmuje on budynki lokomotywni, wagonowni, warsztatów, stacji kolejowej oraz zachowany tabor kolejowy. Od 2005 r. odbywają się tam przejazdy na odcinku Rudy-Paproć. Trasa przejazdu prowadzi przez las i łąki nad rzeką Rudą dodając walorów wypoczynkowych. W hali lokomotywni można oglądać lokomotywy, spalinowe, elektryczne, parowozy, węglarki, wagony osobowe, wagony do przewozu cynku, wagony typu brankard.

Dworzec PKP w Bielsku-Białej

Budynek złożony z trzech pawilonów połączonych łącznikami. Powstał w 1890 r. na podstawie projektu Karla Schultza. Zbudowany z czerwonej i żółtej cegły. Hala główna w środkowym pawilonie ozdobiona jest ornamentálną polichromią. Warto też zwrócić uwagę na napis przy wejściu głównym „K.K. PRIVILEGIRTE KAIS. FERD. NORDBAHN” („Uprzywilejowana Cesarsko-Królewska Kolej Północna Cesarza Ferdynanda”) oraz stylowe zadaszenie peronu nr 1.

OBIEKTY ARCHITEKTONICZNE

Na Śląsku w pobliżu kopalń i hut zachowały się liczne osiedla robotnicze. Zbudowane są z nie otynkowanej czerwonej cegły. Dzielnice te są żywcem przeniesione z minionej epoki.

Osiedle Nikiszowiec w Katowicach

Zgodę na jego budowę wydano 19 czerwca 1908 r. (Kozina, 2005). Zbudowano je na terenie gminy Janów w latach 1908–1911 według projektu Jerzego Zillmana. Zbudowanie tego osiedla ma charakter miejski. Zgodnie z generalną koncepcją architektoniczną osiedle przybrało kształt widowni amfiteatralnej. Wszystkie uliczki i przejścia zbiegały się jakby na scenie, którą tworzył plac centralny. Wzdłuż placu umieszczono sklepy, pocztę i aptekę. We wnętrzu poszczególnych sektorów (dziewięć bloków mieszkalnych) znajdowały się podwórka gospodarcze. W 1914 r. na centralnym placu zlokalizowano budowę kościoła. W tyle kościoła umiejscowiono szkołę podstawową z kompleksem mieszkań dla nauczycieli. Średnia wielkość mieszkań w blokach (kuchnia oraz 2–3 izby) wynosiła 80 m². Były one wyposażone w bieżącą wodę, elektryczność, kanalizację, piwnicę oraz dodatkowe pomieszczenia na zewnątrz tzw. chlewiki umożliwiające hodowlę drobiu i zwierząt. W centralnym bloku nr 2 zlokalizowano administrację i dyrekcję kopalni, a ponadto hotel robotniczy oraz kompleks

socjalny: pralnię, suszarnię, magiel elektryczny oraz łaźnię. Biejącą wodę zapewniała własna wieża ciśnień, a elektryczność – dwa bloki energetyczne po 5 MW, które obsługiwały także ruch kopalni. Jest to unikatowy przykład budownictwa górniczego, nawet w skali europejskiej (Simonides, 2006).

Osiedle Giszowiec w Katowicach

Giszowiec to osiedle typu wiejskiego, założone 23 czerwca 1906 r. (Archiwum Państwowe) według projektu (tak jak Osiedla Nikiszowiec) Jerzego Zillmana. W centrum zlokalizowano: szkołę, pocztę, łaźnię, pralnię i park z gospodą. Wzdłuż ulic rozchodzących się od centrum zbudowano domy dwu-, trzy- lub czterorodzinne na wzór starej górnośląskiej chaty wiejskiej. Przy każdej znajdował się ogródek. Typowe mieszkanie robotnicze składało się z przedsionka, kuchni i izby mieszkalnej. W kuchni znajdowało się zejście do piwnicy, a w przypadku większych mieszkań także wejście do pokoju ulokowanego na górze w części poddasza (Kozina, 2005). Lokatorami byli górnicy kopalni „Giesche”.

Kolonia Robotnicza „Ficinus” w Rudzie Śląskiej

Oaza zieleni i spokoju wśród przemysłowego krajobrazu Śląska. Unikatowy zespół 16 budynków mieszkalnych z 1867 r., zbudowany dla górników kopalni „Gottesegen”, obecnie „Pokój”. Składa się z szesnastu domów dwukondygnacyjnych, czterorodzinnych z naturalnego piaskowca. Całe osiedle powstało na planie prostokąta z późniejszymi dobudówkami. Obecnie w budynkach znajdują się lokale usługowo-handlowe.

Wieża radiostacji w Gliwicach

Jedną z perełek architektonicznych na Górnym Śląsku jest wieża Radiostacji Gliwickiej. Ma 111 m wysokości. Kształtem przypomina słynną wieżę Eiffla w Paryżu. Wybudowano ją z modrzewiowego drewna i skrecono szesnastoma tysiącami śrub z mosiądzu. Nie użyto ani jednego gwoźdźca w jej konstrukcji. Wieża uchodzi obecnie za najwyższą budowlę drewnianą na świecie. Należy zaznaczyć element historyczny, gdyż wieża jest również znana z prowokacji niemieckiej 31.08.1939 r. (www.muzeum.gliwice.pl/radiostacja). Budynki Radiostacji Gliwickiej wybudowano w latach 1934-1935 i do dziś zachowało się tam sporo oryginalnego wyposażenia.

OBIEKTY PRODUKCYJNO – USŁUGOWE

Po wielkich zakładach produkcyjno – usługowych z minionego wieku pozostały hale, maszyny i linie produkcyjne. Obiekty te zamieniono w muzea.

Zabytkowa Stacja Wodociągowa „Zawada”

Na początku XIX w. ludność czerpała wodę z rzek, stawów oraz przydomowych studni. Wskutek powstawania coraz większej liczby kopalń wody zaczęło coraz

bardziej brakować. Woda ze studni spływała do górniczych wyrobisk i powstał problem deficytu wody. W ten sposób w Karchowicach w 1882 r. powstała studnia głębinowa o 215 m głębokości. Wokół studni wybudowano całe zaplecze pomocnicze w ujęciu wody i jej przepompowaniu. Wraz ze studnią stworzono stację pomp, kotłownię parową i budynek administracji. Woda ze studni „Zawada” płynęła m.in. do Zabrza i Gliwic. W latach 20. XX w. przebudowano halę maszyn i zainstalowano w niej nowe pompy oraz sprężarki parowe. W 1967 r. zakład uległ elektryfikacji i maszyny parowe zastąpiono elektrycznymi (Mercik, 2007).

Muzeum Chleba

Założycielem Muzeum Chleba w Radzionkowie jest Piotr Mankiewicz, syn piekarza, kolekcjoner i pasjonat. Do 2000 r. zgromadził on ogromny zasób pamiątek związanych z piekarstwem i cukiernictwem np.: maszyny do produkcji bułek, mieszania ciast napędzane młyńskim kołem, do zwijania rogalików, do dzielenia bułek, krajalnice, formy do ciast i młynki. Rzeźbione kasy sklepowe, albumy, dokumenty, plakaty, monety (Mercik, 2007). Obecnie zbiory muzeum to kilka tysięcy eksponatów. Ciekawostką historyczną są używane w czasach kryzysu „pieniądze chlebowe”. Wybito na nich ilość chleba, którą mógł dostać właściciel takiej monety. W programie zwiedzania muzeum jest projekcja filmu o historii i tradycjach związanych z chlebem oraz przygotowanie i własnoręczny wypiek bułek.

Centralne Muzeum Pożarnictwa w Mysłowicach

Centralne Muzeum Pożarnictwa powstało dzięki inicjatywie śląskiego środowiska pożarniczego i władz administracyjnych 14 września 1975 r. Wówczas muzeum mieściło się w budynku dawnego niemieckiego więzienia. W maju 1991 r. zbiory muzeum przeniesiono do nowo wybudowanego budynku. Od 1999 r. muzeum jest jednostką organizacyjną Państwowej Straży Pożarnej (Muzea Województwa Śląskiego, 2000). Jest to placówka gromadząca sprzęt pożarniczy obrazujący rozwój ochrony przeciwpożarowej w zakresie wyposażenia technicznego od połowy XIX w. do czasów współczesnych. Wśród eksponatów muzeum znajdują się m.in.: sztandary strażackie, odznaczenia, mundury strażackie, fotografie, dyplomy, dokumenty, pojazdy konne, samochody pożarnicze, motopompy przewożne i przenośne, drabiny, sprzęt alarmowy. Jednym z najcenniejszych zabytków muzeum jest drewniana sikawka z 1717 r.

Muzeum Techniki Sanitarnej w Gliwicach

Unikalne muzeum znajduje się na terenie czynnej, nowoczesnej Centralnej Oczyszczalni Ścieków. Obok starej przepompowni z lat 1909-1911, gdzie mieści się muzeum powstały nowe budynki oczyszczalni. W starej przepompowni można zobaczyć eksponaty dawnego zakładu, takie jak: pompy, sprężarki, zasowy, zastawki, armaturę sanitarną z dawnych z końca XIX w. (www.pwik.gliwice.pl).

Muzeum Odlewnictwa Artystycznego w Gliwicach

W 1796 r. powstała w Gliwicach Królewska Pruska Odlewnia Żeliwa. Uruchomiono w niej wtedy piec opalany koksem. Dzięki niej na Górnym Śląsku powstała najnowocześniejsza i pierwsza tego typu odlewnia w tej części Europy. Odlewano tu m.in. części maszyn i elementy artystyczne, w tym biżuterię. Odlewnia działała do 1945 r., a dziś na jej terenie istnieją Gliwickie Zakłady Urządzeń Technicznych oraz Oddział Odlewnictwa Artystycznego gliwickiego muzeum. Obecna kolekcja odlewni to ponad 3 tys. zabytków. Wśród nich jest wiele różnych przedmiotów codziennego użytku m.in.: świeczniki, lusterka, kałamarze i przyciski do papieru. Wśród zbiorów jest także żeliwna biżuteria.

Muzeum Energetyki w Łaziskach Górnych

Ekspozycja z branży energetycznej, zlokalizowana na terenie Elektrowni "Łaziska" w budynku dawnej rozdzielni 60 kV z 1926 r. Prezentuje bogaty zbiór ciekawych eksponatów pokazujący dawny przemysł energetyczny m.in. liczniki, radioodbiorniki, żarówki, agregaty, maszyny, urządzenia teletechniczne itp. Po zwiedzeniu muzeum i zapoznaniu się z historią energetyki oraz elektrowni istnieje możliwość zobaczenia obecnie funkcjonującej elektrowni „Łaziska”.

Tyskie Muzeum Piwowarstwa w Tychach

Muzeum wraz z całym zakładem produkcji piwa to estetycznie zgrane połączenie historii i tradycji z nowoczesnym i dobrze funkcjonującym zakładem produkcyjnym. Tyskie muzeum piwowarstwa otwarto 2004 r. w odrestaurowanym budynku kościoła ewangelickiego z 1902 r., który znajduje się na terenie zakładu. W muzeum znajduje się sala kinowa, a w ekspozycji muzeum znajduje się m.in.: kolekcja butelek i kufla, narzędzia bednarskie, beczki piwne, podstawki, etykiety i kapsle, dokumenty i fotografie. Tyską perełką architektury przemysłowej i ozdobą tyskiego browaru niewątpliwie jest warzelnia piwa wybudowana w latach 1916-1922. Jej wnętrze pokryte jest przepiękną ceramiką majolikową. Wspaniałe kafle z piwowarskimi atrybutami pochodzą z manufaktury z Karlsruhe (www.tyskiebrowarium.pl).

Muzeum Prasy Śląskiej w Pszczynie

Muzeum znajduje się w zabytkowej kamienicy z końca XVIII w., a powstało w 1985 r. Zobaczyć w nim można kompletne wyposażenie drukarni z końca XIX w. i eksponaty pokazujące dawną technikę drukarską, takie jak: maszyny drukarskie, linotypy, odlewarki tytułów i linii, powielacz z lat trzydziestych XX w., typograficzne maszyny arkuszowe oraz prasę wydawaną przez m.in. Karola Miarke, Stanisława Ligionia i Wojciecha Korfantego. W muzeum mieści się też „Izba Telemanna” (wybitnego muzyka baroku), w której zgromadzono ludowe instrumenty muzyczne, a najcenniejszymi eksponatami są organy z 1783 r. oraz fortepian wiedeński z XIX w. (Muzea województwa śląskiego, 2000).

Muzeum Techniki i Włókiennictwa w Bielsku-Białej

Pierwsi sukiennicy pracowali w Bielsku-Białej w XVI w. Początkiem rewolucji przemysłowej, tutaj włókienniczej było pojawienie się pierwszej w Bielsku przędzarki mechanicznej w 1806 r. Fabryki sukna zaczęły powstawać już w 1811 r., a od 1826 r. zaczęto wprowadzać maszyny parowe. W zbiorach muzeum powstałego w 1996 r. znajdują się dziewiętnastowieczne maszyny przędzalnicze oraz inne eksponaty związane z techniką np.: pożarnictwem, drukarstwem, z gospodarstwem domowym i inne (Muzea województwa śląskiego, 2000).

Browar i Muzeum Browaru Żywiec

Muzeum zostało uruchomione 2006 r. w piwnicach leżakowych Browaru Żywiec wykutych w litej skale. Sam browar powstał z inicjatywy księcia cieszyńskiego Alberta Fryderyka Habsburga. Zobaczyć w nim można składniki piwa oraz proces jego produkcji. Ciekawe są: dawny warsztat architekta, stolarza oraz karczma, które podziwia się spacerując po zrekonstruowanych zabytkowych uliczkach. Oprócz części zabytkowej godna uwagi jest współczesna jedna z największych na świecie kadzi filtracyjnych.

Fabryka Porcelany „Porcelana Śląska” w Katowicach

Mury fabryki porcelany pochodzą z lat 80. XIX w. Produkowano w nich pasze. W 1925 r. po modernizacji i przebudowie budynku powstała tam fabryka porcelany. Obecnie najstarsza część zabudowy jaka się zachowała nie zmieniła się od 1945 r. Działa tam wydział przygotowania mas i szkliv z tradycyjnymi urządzeniami przerabiającymi i mieszającymi surowce ceramiczne. Dziś w archiwach firmy jest ponad 2 tys. wzorów porcelany.

ATRAKCYJNOŚĆ TURYSTYCZNA WOJEWÓDZTWA ŚLĄSKIEGO

Do analizy ruchu turystycznego w placówkach turystycznych województwa śląskiego Śląska Organizacja Turystyczna przeprowadziła „Badania ruchu turystycznego w wybranych placówkach turystycznych województwa śląskiego w 2009 roku” (*Raport generalny z badań dla Śląskiej Organizacji Turystycznej*). Wśród punktów turystycznych, które wzięły udział w badaniu „Statystyki z obiektów turystycznych” znalazły się wybrane obiekty znajdujące się na Szlaku Zabytków Techniki Województwa Śląskiego¹.

---

¹ Muzeum Górnictwa Węglowego w Zabrze, Muzeum Techniki i Włókiennictwa w Bielsku-Białej, Muzeum Chleba w Radzionkowie, Muzeum Prasy Śląskiej w Pszczynie, Tyskie Browarium w Tychach, Muzeum Historii Kolei w Częstochowie, Osiedle Giszowiec w Katowicach, Muzeum Górnictwa Rud Żelaza w Częstochowie, Browar i Muzeum Browaru Żywiec, Zabytkowa Kopalnia Srebra w Tarnowskich Górach, Muzeum Techniki Sanitarnej w Gliwicach, Zabytkowa Stacja wodociągowa „Zawada” w Karchowicach, Szyb „Maciej” w Zabrze, Galeria szyb „Wilson” w Katowicach, Zabytkowa Stacja Kolei w Rudach, Zabytkowa Kopalnia „Ignacy” w Rybniku, Skansen Górniczy „Królowa Luiza” w Zabrze, Oddział Odlewnictwa Artystycznego w Gliwicach.

Wyraźna większość placówek prowadzi statystyki turystów (83%). Badania te opierają się przede wszystkim na liczbie sprzedanych biletów. Na potrzeby tego opracowania wybrano kilka informacji dotyczących m.in.: natężenia ruchu turystycznego, kryterium wiekowe turystów, miejsce pochodzenia turystów, popularność obiektów turystycznych.

I tak: największe natężenie ruchu odwiedzających w placówkach zanotowano w sierpniu oraz w maju, w zestawieniu dominują grupy zorganizowane. Ze względu na wiek zwiedzających, zdecydowanie największy odsetek turystów stanowią dzieci oraz młodzież w wieku szkolnym. Najmniej liczną grupę stanowią osoby w wieku 60 lat i powyżej - jedynie 7% (*Raport generalny z badań dla Śląskiej Organizacji Turystycznej*). Dominują odwiedzający z województwa śląskiego (82%) oraz z województw ościennych: małopolskiego (35%) i opolskiego (28%). Według szacunków wśród turystów zagranicznych przeważają obywatele Niemiec (65%), następnie Czech (22%), Wielkiej Brytanii (20%) oraz Francji (18%) 49-50 (*Raport generalny z badań dla Śląskiej Organizacji Turystycznej*). Badanie popularności obiektów wykazało, że najpopularniejszym turystycznie w okresie od stycznia do sierpnia 2009 roku było Tyśkie Browarium oraz Browar w Żywcu zwiedziło go od 50 do 100 tys. turystów, na kolejnej pozycji znalazła się Zabytkowa Kopalnia Srebra w Tarnowskich Górach oraz Muzeum Górnictwa Węglowego w Zabrze (20-50 tys.). Najmniejszą popularnością cieszyło się Muzeum Historii Kolei w Częstochowie oraz Osiedle Giszowiec w Katowicach.

Kolejne prowadzone badania na temat „Zadowolenie z pobytu i wizerunek województwa śląskiego” pokazują, że turyści przyjeżdżający do województwa śląskiego wyrażają zadowolenie z wizyty turystycznej, średnia ocena zadowolenia w porównaniu z pomiarami z wcześniejszych lat wyraźnie wzrosła. Poddano ocenie obszar województwa śląskiego z punktu widzenia destynacji turystycznej i największy odsetek pozytywnych ocen otrzymały walory turystyczno-krajoznawcze oraz kulturowe (*Raport generalny z badań dla Śląskiej Organizacji Turystycznej*). Większość respondentów podziela zdanie, iż województwo śląskie, to miejsce przyjemne i warte polecenia innym turystom. Nadal jednak duży odsetek badanych zgodził się z tym, że województwo śląskie kojarzy się z ciężkim przemysłem i szkodami górniczymi. Głównie były to osoby spoza regionu śląskiego, które przyznawały się do pozytywnego zaskoczenia atrakcjami województwa śląskiego. Zdecydowana większość ankietowanych poleciłaby wizytę na terenie Górnego Śląska znajomym czy rodzinie, a także wyraziła chęć ponownego zwiedzenia tego obszaru (*Raport generalny z badań dla Śląskiej Organizacji Turystycznej*).

Według „Ogólnopolskiego sondażu –CATI” województwo śląskie niestety kojarzy się Polakom głównie z kopalniami oraz węglem, skojarzenia te podawał co trzeci badany. Obszar województwa postrzegany jest jako obszar mający duże możliwości rozwoju, a także region wewnętrznie różnorodny. Niestety w skojarzeniach spontanicznych przeważał wizerunek powiązany z przemysłem o dość intensywnym zanieczyszczeniu wszystkich komponentów obszaru województwa.

Wybrane dane statystyczne z przeprowadzonych badań pokazują, że Górny Śląsk mimo, iż wciąż kojarzy się respondentom z kopalniami i hutami jest miejscem atrakcyjnym turystycznie i wartym polecenia. Wdrażana rewitalizacja terenów poprzemysłowych stanowi ogromną szansę dla województwa śląskiego. Zachowanie zewnętrznej formy obiektów, sprzężone z wprowadzeniem nowej roli do ich wnętrza umożliwi zachowanie charakterystycznych elementów przemysłowego krajobrazu, co ma niezwykle znaczenie jeśli chodzi o tożsamość kulturową województwa śląskiego. Ponadto utrzymane elementy dziedzictwa kultury technicznej mają szczególne znaczenie w przebiegu edukacji regionalnej.

Niemniej należy zaznaczyć, że występują negatywne opinie respondentów na temat form promocji Szlaku. Uważają oni, iż nie są one skuteczne- zarówno w regionie jak i poza nim. Mimo to widzą w nim potencjał na to aby stał się markowym produktem Górnego Śląskiego. Respondenci sądzą, że utworzenie Szlaku silnie wpłynęło na poprawę atrakcyjności turystycznej regionu.

PODSUMOWANIE

Podsumowując należy podkreślić, że tak dużego zagęszczenia zabytków postindustrialnych, jak w województwie śląskim nie ma w żadnym innym miejscu w Europie. Wiele osób zaczyna postrzegać te obiekty jako regionalny wyróżnik. Powód do dumy z własnych przodków i historii. Śląskie zabytki techniki to prawdziwy skarb, który może promować region.

Szlak Zabytków Techniki to niezwykła w skali europejskiej atrakcja turystyczna. Powstał on w październiku 2006 r. i obecnie liczy 36 obiektów. Budynki fabryczne i kopalnie zmieniające się w centra kulturalne, rozrywkowe, sportowe czy w nowe muzea, są przykładami, że w zabytki techniki można tchnąć nowe życie. Dzisiaj do tych budynków przychodzi się po przeżycia, wzruszenia i doznania estetyczne.

Śląski Szlak Zabytków Techniki stał się najlepszym produktem turystycznym 2008 r. natomiast w styczniu 2010 r. został włączony do Europejskiego Szlaku Dziedzictwa Przemysłowego, prestiżowej sieci obiektów turystycznych, słynących z przemysłu. Trzy z nich: kopalnia „Guido”, Tyskie Muzeum Piwowarstwa oraz Browar i Muzeum Browaru Żywiec stały się „punktami kotwicznymi” szlaku. Punkty te to obiekty industrialne o ponadregionalnym znaczeniu dla przemysłowej historii Europy i o dużym potencjale turystycznym, spełniające odpowiednie normy jakościowe. Wokół nich organizowane są regionalne szlaki tematyczne przedstawiające zabytki związane z historią przemysłową danego regionu lub okolicy.

Należy jednak zaznaczyć, że istotnym aspektem w kontekście rozwoju sektora turystycznego jest zainteresowanie i rola samorządów lokalnych oraz ich udział w tworzeniu produktów turystycznych oraz tworzeniu własnych programów polegających na rozwoju turystyki, jej systematycznemu realizowaniu i kontrolowaniu. Tabela 3 przedstawia korzyści, jakie wynikają z rozwijania turystyki zarówno dla miasta, jak i dla jego mieszkańców.

Tab. 3. Rola turystyki oraz jej oddziaływanie na miasto i jego mieszkańców
Tab. 3. The role of tourism and its impacts on the city and its people

Rola turystyki w życiu miasta i jego mieszkańców <i>The role of tourism in the life of the city and its inhabitants</i>	Oddziaływanie turystyki na poszczególne aspekty miasta i jego mieszkańców <i>The impact of tourism on various aspects of the city and its residents</i>
Turystyka – szeroko rozumiany dobrobyt	- pieniądze dla gmin i powiatów, - stworzenie realnej szansy zatrudnienia wielu ludzi, - wyższy poziom życia mieszkańców
Turystyka – samo-inwestowanie ludzi w siebie	- wzrost poziomu zdrowia - wzrost siły psychofizycznej mieszkańców, - turystyka staje się nie tylko sposobem zarobkowania, ale także sposobem życia,
Turystyka – bodziec do inwestowania w szeroko rozumiane dziedzictwo	- współpraca oparta na trzech zintegrowanych płaszczyznach: ludzi, przestrzeni i sposobu, w którym ludzie się w niej odnajdują, - ochrona zabytków, szerokie spojrzenie na krajobraz jako na wartość oraz na ogólnoludzkie i narodowe dziedzictwo kulturowe,
Turystyka – szansa na odszukanie radości i piękna	- wyzwolenie śmiechu, radości, piękna, - wyzwala zdziwienie, a co za tym idzie-nowe zjawiska kulturowe

Źródło: A. Gordon: *Turystyka w gminie i powiecie*, Wydawca: Polska Organizacja Turystyczna, Wydawnictwo Sowa, Warszawa 2003, s. 9-10.

Source: A. Gordon: *Tourism in the commune and district*, Publisher: Polish National Tourist Office, Owl Publishing, 2003, p. 9-10.

Dla terenów województwa śląskiego niewątpliwie najważniejszy będzie aspekt turystyki jako bodźca do inwestowania w szeroko rozumiane dziedzictwo. Zmiana, jaką powoli obserwuje się zarówno wśród lokalnego społeczeństwa, jak i potencjalnych turystów wynika z coraz większej świadomości władz oraz mieszkańców regionu, dotycząca dostrzegania potrzeby niezwłocznego ratowania dziedzictwa przemysłowego, co więcej - konieczności podzielenia się tą unikatową spuścizną ze światem. Po opisie bogactwa obiektów przemysłowych występujących na terenie województwa śląskiego, można stwierdzić, iż konieczne jest przekształcanie miast przemysłowych, kreowanie ich nowego wizerunku oraz zastępowanie dotychczas tradycyjnych dziedzin gospodarki. Należy bowiem przekonać społeczeństwo lokalne, że modyfikacja dotychczasowego sposobu myślenia jest możliwa. Należy pamiętać, że nie bez znaczenia pozostaje tu rola władz miast oraz województwa śląskiego w procesie promocji i kształtowania pozytywnego wizerunku. Turystyka dziedzictwa przemysłowego doskonale wpasowuje się w politykę wzmacniania wizerunku regionu. Podnosi atrakcyjność turystyczną wybranych obszarów, a przez to wzmacnia ich potencjał gospodarczy. Waga i potrzeba turystyki została uwzględniona w Strategii Rozwoju Turystyki na lata 2007-2013. Istnieje więc duża szansa, że Szlak Zabytków Techniki stanie się jednym z głównych produktów

markowych Śląska i będzie charakteryzować teren na turystycznej mapie Polski i Europy.

Opracowanie ze względu na swoją skromną objętość, może stanowić inspirację do szerszych rozważań związanych z kształtowaniem pozytywnego wizerunku krajobrazu przemysłowego województwa śląskiego dla potrzeb turystyki i jego wpływu na społeczność lokalną. Wydaje się to o tyle istotne, iż wraz z popularyzacją owych obiektów może wzrosnąć zainteresowanie regionem co skutkować będzie większą liczbą odwiedzających co z kolei ma bezpośredni wpływ na dochody wielu lokalnych podmiotów.

LITERATURA

- Archiwum Państwowe w Katowicach, zespół: Giesche S.A., sygn. 3945.
- Bożek G. (red.), 2000: Architektura przemysłowa i zabytki techniki na Śląsku w dobie restrukturyzacji, Centrum Dziedzictwa Kulturowego Górnego Śląska, Katowice s. 31-35.
- Bubin S., 2008: Podziemna podróż, „Dziennik Zachodni”, dodatek „Zabrze-kopalnia możliwości”, 3.XII, s. 4-5.
- Drabek J. (red.), 2008: Ochrona środowiska w planach zagospodarowania przestrzennego miast i gmin w subregionie zachodnim województwa śląskiego. Wydawnictwo Górnicze Sp. z o.o., Katowice, s. 235-236.
- Gordon A., 2003: Turystyka w gminie i powiecie, Wydawca: Polska Organizacja Turystyczna, Wydawnictwo Sowa, Warszawa, s. 9-10.
- Gwoździński K., 2001: Postrzeganie regionu tradycyjnego przemysłu w okresie transformacji: Przypadek Górnego Śląska, W: „Czasopismo Geograficzne” 72, 3-4, PTG, Wrocław, s. 283 -299.
- Jackson M., 2007: Tyskie vademecum piwa. MUZA S.A., Warszawa, s. 64.
- Kołodziej J., 2005: Rewitalizacja dziedzictwa przemysłowego i jego rola w rozwój turystyki industrialnej. [w:] Dziedzictwo przemysłowe jako atrakcyjny produkt dla turystyki rekreacji. Doświadczenia krajowe i zagraniczne. Red. T. Burzyński i M. Łabaj, GWSH, Katowice, s. 309-310.
- Kozina I., 2005: Chaos i uporządkowanie. Dylematy architektoniczne na przemysłowym Górnym Śląsku w latach 1763-1955. UŚ, Katowice, s. 94.
- Kudęłko J., Juzyk A., Szczerbiak A., 2009: Uwarunkowania determinujące strategię ochrony i udostępniania relikwów dziedzictwa przemysłowego. [w:] Dzieje górnictwa – elementy europejskiego dziedzictwa kultury. Pod red. P. Zagwoźdzona i M. Madziarza, Tom 2, UW, Wrocław, s. 118.
- Mercik H., 2007: Najstarsza Kolej w Królestwie. „Gazeta Wyborcza” nr 270, zeszyt „Śląskie Skarby”, s. 8.
- Mercik H., 2007: Woda dla Śląska. [w:] „Gazeta Wyborcza”, nr 270, zeszyt „Śląskie Skarby”, s. 13.
- Mercik H., 2007: Szacunek dla kromki chleba. [w:] „Gazeta Wyborcza”, nr 270, zeszyt

- „Śląskie Skarby”, s. 12.
- Miszta A., 2009: Śląskie – przewodnik pozytywny. Śląska Organizacja Turystyczna, Katowice, s. 164.
- Motyczka A. (red.), 2009: Ochrona środowiska na terenach górniczych podziemnych, odkrywkowych i otworowych zakładów górniczych w subregionie zachodnim województwa śląskiego. SITG, Rybnik, s. 270.
- Muzea województwa śląskiego, 2000: Muzeum Śląskie, Katowice, s.186-189.
- Nitkiewicz- Jankowska A., 2006: Turystyka Przemysłowa wizytówką Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego, Prace Naukowe Instytutu Górnictwa Politechniki Wrocławskiej Nr 117, Wrocław, s. 251-255.
- Olszewski M., 2009: Szlak Zabytków Techniki. „Newsweek”, dodatek „Śląskie Klimaty”, grudzień, s.3.
- Osiecki B, 2005: Uwagi do definicji turystyka w obiektach przemysłowych. [w:] Dziedzictwo przemysłowe jako atrakcyjny produkt dla turystyki rekreacji. Doświadczenia krajowe i zagraniczne. red. T. Burzyński i M. Łabaj, GWSH, Katowice, s. 309-310.
- Piernikarczyk Cz., 1984: Sztolnia Czarnego Pstrąga w Tarnowskich Górach. SiT, Warszawa, s. 21-29.
- Polska Agencja Rozwoju Turystyki S.A, 2005: „Koncepcja uruchomienia i rozwoju Zabytkowej Kopalni Guido w Zabrze – Biznesplan”, Polska Agencja Rozwoju Turystyki S.A, Warszawa, s. 16-17.
- Raport generalny z badań dla Śląskiej Organizacji Turystycznej „Badanie ruchu turystycznego w województwie śląskim w 2009 roku”, Statystyki z obiektów turystycznych, s.47-118.
- Simonides D., 2006: Tradycyjny etos górniczy. [w:] Górniczy etos. Tradycja i współczesność. Stowarzyszenie Thesaurus Silesiak, Łędziny, s. 16 i nast.
- Syska A., Woźniakowska A, 2006: Szlak Zabytków Techniki Województwa Śląskiego. Unigraf, Katowice, s. 32.
- http://www.silesia-region.pl/stratur/srt_4_2.htm
- www.kopalniasrebra.pl
- www.szybwilson.org
- www.silesia-region.pl/szt/pl/32.html
- www.tpkww.one.pl
- www.ruda-sl.pl
- www.muzeum.gliwice.pl/radiostacja
- www.pwik.gliwice.pl
- www.tyskiebrowarium.pl